

Гигантските орли в миналото и днес

Златозар Боев

Гигантски орли днес няма. Отдавна и безвъзвратно са изчезнали. Оцелели са обаче няколко вида, грастично отличаващи се с размерите и силата си от останалите. В Юго-източна Азия рекор-

дър е орелът маймунояд (*Pithecophaga jefferyi*). Нарича се още и филипински орел, защото е ендемичен вид за Филипините. Телесната му маса достига 8 кг., а размахът на крилата – 2,20 метра! Основната му плячка, както показва и името му, са дървесно живеещи маймуни – главно филипински дългоопашати макаци.

И Новият свят не изостава. В Южна Америка Природата е заселила орела харпия (*Harpia harpyja*). Дори го е надала с по-големи размери. Женските, които при дневните грабливи птици са по-едрият пол, достигат до 10, а понякога и до 12,3 кг. Размахът на крилата

В процеса на съвременното обедняване на животинския свят се забелязва странна тенденция – най-напред оредяват и изчезват най-едрият животни. Причините за това са комплексни – не само увреждането и унищожаването на техните местообитания, но и прякото преследване от страна на човека, както и ниският им размножителен потенциал и сравнително късното настъпване на половата зрялост.

на такива рекордни индивиди достига 2,24 м. С безпощадно здравите си и остри нокти тези орли откъват своите жертви от клоните в короните на дърветата в амазонската хиля. Обикнове-

но жертви са двупръсти ленивци, както и капуцини, маймуни ревачи, саймири, паякови маймуни и мн. др.

В Азия, но доста по-на север, живее и друг гигант сред съвременните орли. Той облита морските крайбрежия и водоемите в североизточната част на континента. Това е белораменният морски орел (*Haliaeetus pelagicus*), който без проблеми вдига във въздуха рибешката си плячка с маса до 7 кг.! Нарича се още тихоокеански морски или стелеров орел. Средностатистически се смята за най-тежкият орел на Земята и обикновено тежи 9 – 10 кг. Размахът на крилата му обаче понякога може да надхвърли

и 2,70, а дори и 2,80 м.! Този орел гигант е пряк роднина и на „нашенския“ морски (белоопашат морски) орел (*Haliaeetus albicilla*). Той е най-едрият от орлите в България. С маса от 6 – 7 кг. и размах до 2,45 – 2,53 м. той се нарежда на 4 място в света след харпията, филипинския и стелеровия орли! В последните години, след като беше изчезнал като гнездещ вид в страната, нашият морски орел стабилно се завръща и по Дунавското крайбрежие (главно обраслите с гори острови) и Тунжанското поречие. Това са основните територии, в които видът вече е заел повечето от удобните за гнездене местообитания.

Вероятно се досещате, че в миналото е имало и още по-големи орли. Така е! Интересно е, че те са живели съвсем доскоро (в геологичния смисъл на времето), само допреди няколко (десетки) хилядолетия! За гигантския харпагорнис (орела на Хааст *Harpagornis moorei*) разказахме в кн. 1/2023 г. на списанието. Той се е хранел предимно с птиците моа. Тук само го споменаваме и то във връзка с едно съвсем скорошно (от началото на 2023 г.) откритие на друг един същински гигант сред ор-

Орелът маймунояд е критично застрашен вид и много малко зоопаркове в света го притежават като жив експонат

*Мощният клон на орела маймунояд (*Pithecophaga jefferyi*) му осигурява респект и страхопочитание сред обитателите на джунглата в Лусон и Минданао. Сн.: <https://nauka.offnews.bg/zhivotat/gigantski-orli-s-razmah-na-krilete-3-m-sa-zhiveli-v-australia-predi-50-198903.html>*

Орелът харпия от Южна Америка също е специализиран в лова на маймуни.
Рис. Златозар З. Боев

лите. Това е „Могъщият орел на Гаф“, както бихме превели неговото научно латинско название *Dynatoetus gaffae*. Той върхлитал изневигелица плячките си само допреди 50 000 години в обширните простори на аутбека на Австралия (сухи, ненаселени вътрешни райони). С право можем да наречем този орел кенгурояд. Основната му плячка са били живеещите на открито (не дървесните) кенгура. Тази страховита „летяща крепост“ е била почти двойно по-голяма от най-големия съвременен орел в Австралия – клиноопашатият (*Aquila audax*), който достига 5,8 kg и 2,84 м. в размах на крилата. Освен в Австралия този въздушен хищник ловува и на остров Тасмания. Предполага се, че размахът на могъщия орел на Гаф надхвърлял доста над 3,40 м. С дългите и здрави

нокти той сграбчвал не само кенгура, но и коали, вомбати и много други едри торбести бозайници.

Този нов вид (и нов род!) орел е описан въз основа на частичен скелет на един индивид, от който са намерени част от черепа, прешлени и кости на краката (стъпални и фаланги на пръстите). Най-близките му съвременни роднини са лешоядите от групата (поякога разглеждана като подсемейство *Aegypinae*), към която се отнасят и черният (*Aegyptius monachus*), и грифовите лешояди (*Gyps*). Въпреки големите си размери той не е преминал към лешоядство като съвременните лешояди. Родство се открива и със съвременните орли от подсемейството на орлите змиари (*Circetinae*), към което се отнася и филипинският орел.

Учените приемат, че през късния плейстоцен в Австралия, когато все още много от представителите на мегафауната са господствали на този отдалечен и изолиран континент, могъщият орел на Гаф е бил най-голямата хищна птица на Земята. А австралийската плейстоценска мегафауна била изключително своеобразна, съвсем уникална. На върха на хранителната пирамида стоял торбестият лъв (*Thylacoleo carnifex*). Сред неговите плячки е бил дипротодонът (*Diprotodon optatum*) – най-големият торбест бозайник, с тегло до 2,8 тона и дължина до 3 метра! Зигоматурусът (*Zygomaturus trilobus*) бил малко по-гребен – до 2 м. дължина. Могъщият орел нападал и кенгура, които още тогава били разнообразна група, представена с много видове. По негово време най-едрото кенгуру било пирсъновото кенгуру (*Macropus pearsoni*), което достигало до 150 кг. Титанското кенгуру (*Macropus titan*) било малко по-гребно – до 100 кг. И двата вида обаче били значително по-големи от най-голямото съвременно кенгуру – ръждивото (червено) кенгуру (*Osphranter rufus*), чийто рекорд е „едва“ 91 кг.

Промените в екологичните условия в Австралия – настъпилото засушаване, често възникващи масивни пожари и др., довели до постепенното изчезване на неговите плячки – предимно гигантски вомбати и кенгура. Така преди около 60 000 – 50 000 години изчезнал и орелът кенгурия.

Интересно е, че той е съжителствал с оцелелия до днес, но по-дребен клиноопашат орел.

През плейстоцена в Австралия е живял и един странен гигант сред птиците – лешоядът *Cryptogyps lacertosus*. Той бил значително по-голям от най-големия съвременен орел на континента – клиноопашатият орел. Палеоорнитолозите го сродяват с грифовите лешояди от рода *Gyps* на Стария свят, към който се числи и нашеният белоглав лешояд (*Gyps fulvus*). *Gyps* е най-успешният род сред лешоядите. До днес е оцелял с 8 съвременни вида и като цяло има най-обширен

Орелът харпия има най-мощните крака сред съвременните орли

**Белоопашат морски орел (*Haliaeetus albicilla*). Язовир Бозалан (Бакърдере), 26.08.2023 г.
Сн.: Златозар З. Боев**

ареал. Нито един друг род от лешоядите няма такова разнообразие. Това се отнася както за съвременните, така и за изчезналите (фосилните) родове.

И нека пак да „прескочим“ до Новия свят. През плейстоцена на остров Куба са властвали два груги въздушни хищника – суаресовият (*Gigantohierax suarezi*) и ичевият (*Gigantohierax itchei*) гигантски орли. И двата вида са открити и описани през последните две десетилетия от пещерни отложения в Куба. Суаресовият гигантски орел бил с 1/4 до 1/3 по-голям от ичевия. Той бил много по-едър от харпията и с размерите си се доближавал до орела на Хааст от Нова Зеландия. Смята се, че е най-голямата хищна птица от семейството на ястребовите (Accipitridae) в Западно полукулоба на всички времена. Краката му са били сравнително дълги. Предполага

се, че основно е ловувал на земята, а не от въздуха. Негови жертви най-често са били сравнително бавноподвижни влечуги (змии, костенурки и гущери), както и гризачи (хутии), насекомоядни бозайници (незофонтези, соленогонии), пекарита и гр. И той, както и орелът на Хааст, са отлични примери за т. н. островен гигантизъм, при който някои представители на определени групи (основно бозайници, птици и влечуги) достигат големи размери, когато изпадат в състояние на географска (в случая – островна) изолация.

Отново в Австралия, но в много по-древни отложения от късния олигоцен, отпреди 25 милиона години, са намерени фосилни кости на груг голям орел – *Archaeohierax sylvestris*. В превод от гръцки името му означава „древен горски ястреб“. Той е сред най-древните из-

вестни изкопаеми орли в света. Въпреки че е малко по-дребен от клиноопашатия орел, въз основа на намерените от него 63 кости палеоорнитолозите заключават, че е можел да улавя и доста едри плячки. Стъпалните му кости са били дълги по 15 см. Понеже по онова време торбестите хищници са били все още сравнително дребни бозайници с големина на куче, предполага се, че този орел е бил господарят в природата на северозападна Южна Австралия. Нападал е древните бандикүти, кенгура и вомбати. Хранел се е и с влечуги. Въз основа на намерените кости на крилата, които са били сравнително къси, се преценява, че орелът е бил горски обитател с маневрен полет като на съвремените горски орли. Най-вероятно ловната му тактика е била засадата и издебването на не-прегрозливи плячки.

Като върховни хищници в природните екосистеми, орлите стоят на върха на хранителните пирамиди. Затова те повсеместно са малочислени. Така е било и в миналото. Техните костни ос-

танки в палеонтологичната летопис навсякъде са редки. Пневматичността на костите на тези превъзходни летци е друга причина, поради която рядко се запазват техните останки в земните пластове. Затова всяка находка от изкопаем орел е истинско съкровище за науката. От територията на България досега са описани три вида орли, макар че нито един от тях не е гигант. От късномиоценското находище (ок. 7 млн. г.) край гр. Хаджигимово е описан рогоносият орел змияр (*Circaetus rhodopensis*), а от ранноплейстоценското находище (ок. 2,27 млн. г.) край с. Долно Озирово (известно като находище „Вършец“) са открити и описани хемуският орел змияр (*Circaetus haemuseunsis*) и орелът на Курочкин (*Aquila kurochkini*). Само няколко са държавите в света, от които са направени такива приноси в изучаването на птиците (и особено – на орлите!) от далечното минало. Никои не знае какви безценни находки се спотайват в земните пластове и чакат своите откриватели. ■

ЛЮБОПИТНО

Дронове и роботи спасяват редки растения

Растение от вида *Wilkesia hoodyi* в момент на добиване от робота „Мамба“

известен и като „Перлата на Хавайските острови“. Те са обявени за 50-ия щат на САЩ, въпреки че са отдалечени на около 3000 км. от Американския континент. Населението на островите е 1 360 000 души. Известни са с чудесния си мек климат, разнообразен терен, високи планини, богата и уникална сухоземна и водна флора и фауна. По досегашни сведения се знае, че само ендемичните видове растения на о-в Кауаї са над 250

В края на 2022 г. научни списания публикуваха новината, че дронове и роботи се използват успешно в трудно достъпни райони на нашата планета не само за военни и разузнавателни цели, но и за търсене и спасяване на редки и застрашени видове растения. В научното списание *Nature Scientific Reports* са публикувани интересни данни и снимки от усилията на международен екип от учени за спасяването на някои много редки и ендемични видове растения от Хавайския архипелаг в Тихия океан, между които има вероятно и неизвестни досега видове на науката.

Ще припомним, че Хавайският архипелаг е формиран от 24 острова и атола в северната половина на Тихия океан, най-голям от които е о-в Кауаї,

вида! На най-високата планина на Хаваите се намира и световно известният с честите си изригвания вулкан Мауна Кеа (4205 м. н.в.).

Проучването на уникалното биологично разнообразие на Хавайските острови е силно затруднено във високотоплинските райони, поради наличието на стръмни и трудно достъпни склонове и пропасти, даже и за алпинисти. Но предприемчиви учени от Националната тропическа ботаническа градина към Смитсоновия институт (Калифорния) решили да използват и по-съвременни средства за събиране и проучване на богатата флора на тези склонове и цветни долини. Те се снабдили с дронове от търговската мрежа, които обаче оборудвали с апаратура и помощни

„Мамба“ предава на ботаниците новодобито растение от планините на о-в Кауай

средства и нарекли с оригиналното име „Мамба“. Според ръководителя на екипа д-р Бен Нюбърг (Ben Nyberg) учените успели да накарат „Мамба“ да се приближават хоризонтално към определени видове растения, след което от дрона се пуска специална роботизирана ръка и прибори за изваждане на растенията от почвата и пренасянето им невредими в базата на изследователите на терена. По този начин били извадени някои нови и редки видове растения, които са посадени и вече успешно се отглеждат в Националната тропическа ботаническа градина в Калифорния. За илюстрация на постижението се дават примери с някои редки видове карамфили от рода *Schiedea* в Кауай,

които вече успешно се отглеждат в Калифорния. Според д-р Нюбърг екипът вече е направил подобрения на специализираните дроне „Мамба“ чрез дооборудването им и с други роботизирани прибори, напр. с вакуумна ръка и помпа, които могат да засмукват растенията, части или семена от тях и да ги засажда върху нови терени за пресаждане. Той счита, че подобна „система от дроне може успешно да се използва и в други недостъпни райони, например Амазонка или в изолирани планински вериги в югозападната част на САЩ, както за добиване, така и за засаждане на редки растения“.

По Scientific American